

СОЦИОКУЛТУРНИ И СОЦИОЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ ДЕВИЈАНТНИХ ПОЈАВА И СОЦИЈАЛНИХ ПРОБЛЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ: ЕМПИРИЈСКИ ПОКАЗАТЕЉИ

Кључне ријечи

социоекономски фактори, социокултурни фактори, девијантне појаве, социјални проблеми, Република Српска

Аутор

Др Биљана Милошевић Шошо је ванредни професор на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву.

Кореспонденција

milosevic_biljana@yahoo.com

Област

Посебне социологије

Сажетак

Социоекономске, али и социокултурне неједнакости у друштву Републике Српске, одржале су се и додатно још више развиле под утицајем резултатног прихваћеног напуштања командно-планског начина привређивања, својственог за бивши социјалистички систем и кумулативног дејства читавог низа неповољних фактора који се садрже у синтагми „постсоцијалистичка транзиција“. У раду ће се представити дио резултата емпиријског истраживања о друштвеним промјенама у Републици Српској који се односе на виђење испитаника о томе које су то девијације и социјални проблеми изражени у нашем друштву, њихови узроци и посљедице које носе са собом. За потребе прикупљања података кориштен је квотни упитник који је сачињен из неколико цјелина које су одговарале циљевима истраживања, а за потребе рада кориштен је дескриптивни метод.

DOI

10.5937/politeia0-17417

UDK

364.58:331.58(497.6PC)

Датум пријема чланка

10.05.2018.

Датум коначног прихватања чланка за објављивање

21.06.2018.

УВОД

Готово је неупитно да велики дио популације у нашем друштву, у посљедње 2-3 деценије живи у условима који се не темеље на исконским вриједностима, у сиромаштву, при чему је присутна висока стопа незапослености и сл. Иако се у друштву РС/БиХ готово више од двије деценије ради на „изградњи мира“ кроз подстицање и потпомагање низа активности за успостављање нормалног живота својственог мирнодопским друштвима – то се остварује отежано и неравномјерно усљед снажног утицаја социоекономских неједнакости. Поред проблема који се „вуку“ као посљедица катастрофалних ратних сукоба, наше друштво суочено је и са проблемима постсоцијалистичке транзиције. Сагледавање ових стања неопходно је како би се могле оцијенити размјере социоекономских неједнакости у којима се могу тражити путеви за остваривање социоекономске правде и друштвене интеграције. Социоекономске неједнакости у нашем друштву одржале су се и додатно развиле под утицајем прихваћеног напуштања команднопланског начина привређивања (типичног за бивши социјалистички систем) и кумулативног дејства читавог низа неповољних фактора који се садрже у синтагми постсоцијалистичка транзиција. Овдје се примјећују фазе транзицијске модернизације која се огледа у одређивању за тржишни начин пословања, присутној деиндустријализацији и распаду општедруштвених вриједности, те друштвеној дезорганизацији. Овај процес није текао равномјерно и био је повезан с многим аберацијама и странпутицама, тако да можемо говорити о ретрадиционализацији друштва која је примјетна не само

у димензији материјалног живота него и у неким другим подручјима друштвеног живота. Процес ретрадиционализације тешко да ће повратити позитивну слику о неким традиционалним вриједностима, тако да је функционално диференцирано плурално модерно друштво на путу неизвјесности. Нове вриједности специфичне су управо по томе што су постмодерног карактера; јер су производ нових друштвених елита. Као такве, оне су прије свега у колизији са стварним друштвеним животом, али и с научним разумијевањем појма елите.

Теоријски оквир

Неке од особености транзиционих друштва, какво је и друштво Републике Српске, посљедица су дужег друштвено-историјског (не)развоја, а неке су настале под утицајем новијих догађаја из историје као што су ратна разарања и све што се с тим дешавало 90-их година 20. вијека у бившој Југославији и касније у Босни и Херцеговини. Дobarудио у настанку тих неповољних услова имају и глобални трендови, који су у супротности са хуманистичком социјално-антрополошком парадигмом, према којој се друштвена нормалност разумијева као прилагођеност друштва човјеку-појединцу у смислу пружања могућности у којима он може да тражи одговор на проблем људске egzистенције (Jugović, 2013).

Појединци се носе са наметнутим друштвеним вриједностима, циљевима, на себи својствен начин, и од избора управо тих начина за реализацију друштвених циљева зависиће развој и ширење девијантних облика понашања. Глобалне структуралне неједнакости за своју посљедицу имају масовни осјећај демотивисаности људи, пораст несигурности и страх од губитка животних шанси и

маргинализације у друштву. Најтежи облици девијантног (па и криминогеног) понашања изражени су у друштвима са изразитим друштвеним неједнакостима, као и у друштвима са високом стопом сиромаштва и незапослености. Немогућност приступа политичкој или некој другој врсти друштвене моћи, здравствене нези и социјалној заштити, такође су карактеристични извори структуралног насиља (које извире из неповољне друштвене структуре и одређује положај људи сходно њиховим економским, културолошким или политичким обиљежјима. Поједини социоекономски фактори попут сиромаштва, незапослености, економских ломова, повећавају разлике и раздоре између људи, смањују солидарност, друштвену кохезију и поштовање постојећег нормативног система (Milošević Šošo, 2014), те на тај начин непосредно утичу на социокултурне карактеристике друштва. Сагледавајући шири друштвени контекст, јасно је да се дах глобализацијских процеса осјети и на нашим просторима, јер два лика глобализације означавају: а) економску ефикасност или супериорност и б) социјално инфериорну страну глобализације, према наводима Печујлића. За нашу анализу девијантности посебно је интересантан друго дио од „два лица глобализације“, који се односи на „демонтирање“ социјалне државе и драстично сужавање економске помоћи, што неизбежно води ка малигним социјалним посљедицама. „Неолиберална формула – пише Печујлић – све брже увећава богатство уске елите и истовремено повећава социјалну неједнакост и неминовно води ка глобализацији сиромаштва (Реџић, 2015: 106).

Експанзија девијантних појава и социјалних проблема на постјугословен-

ским просторима (па и у Бих/РС) посљедица је свих дешавања у периоду од 1990. године наовамо. Те посљедице манифестују се у виду: криминала, корупције, деструкције и самодеструкције личности, пропадања привредних организација и, у вези с тим, можемо говорити како о индивидуалној, тако и о друштвеној дезорганизацији. Југовић представља, позивајући се на Мертон и Нисбета (*Merton & Nisbet*), типове и основне карактеристике социјалних проблема, под којима се подразумевају девијантна понашања и друштвене дезорганизације. У том погледу, друштвени проблеми се виде као „појаве које су настале као резултат несклада између друштвених вриједности и старности; имају друштвене узроке; то су појаве које су друштвено уочљиве и вредноване као непожељне; социјални проблеми могу имати карактер и манифестне и латентне друштвене појаве; социјални проблеми остављају друштвене посљедице и на њихово понашање се реагује планираним и осмишљеним друштвеним акцијама“ (Југовић, 2013: 156). У Табели бр. 1) се налази приказ класификације социјалних проблема и њихових основних типова и појавних облика (Исто, 2013).

Табела бр.1 Основни типови социјалних проблема

<i>Девиијантна понашања</i>	<i>Социјалне дезорганизације</i>
<i>Менталне болести</i>	<i>Популационе кризе</i>
<i>Криминал и малолетничка делинквенција</i>	<i>Расни проблеми</i>
<i>Делинквентне и криминалне субкултуре</i>	<i>Породичне дезорганизације</i>
<i>Наркоманија</i>	<i>Незапосленост</i>
<i>Алкохолизам</i>	<i>Сиромаштво</i>
<i>Проституција и сексуалне девијације</i>	<i>Насиље</i>
<i>Самоубиства</i>	<i>Дезорганизације заједнице</i>

Разлози и мотиви друштвено девијантног понашања одувјек су били предмет расправа и сваки вид указивања на постојање ових проблема у друштву већ је на неки начин облик борбе.

ЕМПИРИЈСКИ ПОКАЗАТЕЉИ ДЕВИЈАНТНИХ ПОЈАВА И СОЦИЈАЛ- НИХ ПРОБЛЕМА У РС

Емпиријски подаци из нашег социолошког истраживања сагледавани су кроз Мертонову теорију аномије или теорију притиска, што је и била база за постављање хипотеза, а потом и за анализу и тумачење добијених резултата. У најопштијем смислу, циљ нашег емпиријског истраживања усмјерен је на утврђивање постојања неких девијантних појава у нашем друштву, као и утврђивање повезаности неких девијантних појава у нашем друштву са: постојећим друштвеним приликама, те социоекономским обиљежјима испитаника. Основна хипотеза нашег истраживања произилази преваходно из Мертоновог схватања теорије девијација – гдје се посебно истиче да су девијације и девијантност исход немогућног остваривања културних циљева на

легитиман начин (Merton, 1938). У дијелу рада који слиједи, интерпретираћемо и образложити податке који су дио емпиријског истраживања о друштвеним промјенама у Републици Српској, а односе се на виђење испитаника о томе које су то девијације изражене у нашем друштву (листа понуђених одговора), њихови узроци, те посљедице које носе са собом. Узорком смо обухватили 220 испитаника, у доби од 18 година до 66 година и више. Настојали смо да субпопулације у оквиру узорка буду подједнако заступљене према социодемографским и социоекономским карактеристикама. Истраживање је било вршено у периоду од октобра 2016. до јануара 2017. године, у 7 општина Републике Српске (Источно Сарајево, Бањалука, Требиње, Пале, Шековићи, Рогатица и Добој). При избору општина из којих се формирао узорак, руководили смо се величином и степеном развијености појединих општина, па смо тако изабрали 3 боље развијене и веће општине (Бањалука, Требиње и Источно Сарајево), те 4 слабије развијене и мање општине (Пале, Шековићи, Рогатица и Добој). Подаци добијени истраживањем шифрирани су, унесени у

матрицу и статистички обрађени помоћу компјутерског SPSS програма.

Највише анкетираних испитаника долази из Бањалуке (31%), потом из Источног Сарајева (18,2%), из Пала (13,6%), те из Добоја, Требиња, Шековића и Рогатице по 9,1% испитаника. Више од половине испитаника живи у урбаним дијеловима градова (њих 62,3%), док 23,2% испитаника живи у приградским дијеловима и 14,1% у руралним дијеловима поменитих градова. У погледу степена образовања предњаче испитаници са завршеном средњом школом (58,6%), затим високообразовани испитаници (22,3%). Са завршеном вишом или високом школом испитано је (11,8%), са стеченим степеном магистра или доктора наука (3,2%), док је са завршеном само основном школом (2,7%) и незавршеном основном школом 1,4% испитаника (Табела бр.1). Више од половине испитаника, из нашег узорка незапослено је (59,1%), од чега се највећи дио њих налази у категорији студента и то (22,3%). На испитанике који се већ налазе

на тржишту рада отпада (15%), у статусу домаћице је (11,4%) и у статусу пензионера је (5,5%) испитаника. У статусу запосленог лица налази се (40%) испитаника. У државном или јавном сектору запослено је (17,3%), у мјешовитом сектору ради (1,4%), док их је (21,8%) запослено у приватном сектору.

У погледу брачног статуса испитаника, добили смо сљедеће податке: у брачној заједници налази се (42,3%) испитаника, неожењених или неударених је (45,5%), у статусу разведених (4,5%), у ванбрачној заједници живи (2,4%) испитаника, док један испитаник (или (0,5 %)) није дао одговор на ово питање.

На питање о бројности чланова породице испитаника, добили смо сљедеће резултате: у трочланом домаћинству живи (3,6%) испитаника, у четворчланом домаћинству живи (35,5 %) испитаника, петочланом (15,5%) испитаника и са шест и више чланова породице живи (11,4% испитаника (Табела бр.2.)

Табела бр.2 Социодемографске карактеристике испитаника

Социодемографска обиљежја испитаника		Број	%
Пол испитаника	Мушки пол	105	47
	Женски пол	113	51,4
	Нема одговора	2	1
	Укупно	220	100
Године старости испитаника	Од 18 до 24	63	28,6
	Од 25 до 31	36	16,4
	Од 32 до 38	41	18,6
	Од 39 до 45	24	10,9
	Од 46 до 52	26	11,8
	Од 53 до 59	15	6,8
	Од 60 до 66	4	1,8
	Више од 66	11	5
	Укупно	220	100

Општине у којима испитаници живе	<i>Источно Сарајево</i>		40	18,2	
	<i>Бањалука</i>		70	31	
	<i>Добој</i>		20	9,1	
	<i>Пале</i>		30	13,6	
	<i>Требиње</i>		20	9,1	
	<i>Рогатица</i>		20	9,1	
	<i>Шековићи</i>		20	9,1	
	<i>Укупно</i>		220	100	
Насеље сталног боравка испитаника	<i>Градски дио</i>		137	62,3	
	<i>Приградски дио</i>		51	23,2	
	<i>Сеоски дио</i>		31	14,1	
	<i>Нема одговора</i>		1	0,5	
	<i>Укупно</i>		220	100	
Школска спрема испитаника	<i>Незавршена основна школа</i>		3	1,4	
	<i>Основна школа</i>		6	2,7	
	<i>Средња школа</i>		129	58,6	
	<i>Виша или висока школа</i>		26	11,8	
	<i>Факултет или академија</i>		49	22,3	
	<i>Магистратура или докторат</i>		7	3,2	
	<i>Укупно</i>		220	100	
Радни статус испитаника	<i>Запослен</i>		88	40	
	<i>Незапослен</i>		132	60	
	<i>Укупно</i>		220	100	
Својински статус фирме запослених испитаника	<i>Државна/јавна</i>		38	17,3	
	<i>Мјешовита</i>		3	1,4	
	<i>Приватна</i>		48	21,8	
	<i>Недостаје одговор</i>	131	59,5	<i>Број</i>	<i>%</i>
	<i>Укупно</i>	220	100	63	100
Старост запослених и незапослених испитаника	<i>Од 25 до 31</i>	15 (41,7%)	21(58,3%)	36	100
	<i>Од 32 до 38</i>	23 (56,1%)	18(43,9%)	41	100
	<i>Од 39 до 45</i>	16 (66,7%)	8(33,3%)	24	100
	<i>Од 46 до 52</i>	14 (53,8%)	12(46,2%)	26	100
	<i>Од 53 до 59</i>	9 (60%)	6 (40%)	15	100
	<i>Од 60 до 66</i>	0 (0%)	4(100%)	4	100
	<i>Више од 66</i>	0 (0%)	11	11	100
	<i>Укупно</i>	88(40%)	130(60%)	220	100

Статус незапослених испитаника	Ученик	1	5
	Студент	51	22,3
	Домаћица	25	11,4
	Пензионер	12	5,5
	Тражим запослење	44	15
	Недостаје одговор	87	39,4
	Укупно	220	100
Брачни статус испитаника	Ожењен/удата	94	42,3
	Неожењен/неудата	100	45,5
	Разведен	10	4,5
	Удовац/удовица	10	4,5
	Живим у ванбрачној заједници	5	2,4
	Недостаје одговор	1	0,5
	Укупно	220	100
Број чланова породице испитаника	Три члана	74	3,6
	Четири члана	78	35,5
	Пет чланова	34	15,5
	Шест и више чланова	25	11,4
	Недостаје одговор	9	4,1
	Укупно	220	100

Од незапослених испитаника који су дали одговор на питање о дужини незапослености, највише је испитаника који су од 1 до 3 године незапослени (8,2%); они који су незапослени од 4 до 7 година чине 9,1% испитаника. У статусу незапослених у трајању од 8 до 11 година, налази се 5,5% испитаника, док је оних који су без запослења од 12 и више година 7,3% . Најчешћи разлози незапослености, које су навели испитаници, су: отпуштање са посла услед појаве технолошког вишка (5,9%); престанак послодавца са радом (6,4%); добијање отказа (3,6%); жеља за промјеном

посла (1,4%); незапосленост због болести или повреде (1,4%); замор од посла услед старости (1,4%); никад нису добили прилику за запослење (27,3%) и никад нису тражили посао јер им то супружник не дозвољава (0,5%). Од укупног броја незапослених испитаника који су одговорили на ово питање њих 27,7% пријављено је на биро за запошљавање. Изузимајући студентску популацију, највећи проценат незапослених испитаника у старосној је доби од 25 до 31 године (58,3%) и од 32 до 38 година (43,9%). (Табела бр. 2а). Дакле, ради се о особама у најбољој животной

доби у физичком смислу, са пуном радном снагом и у репродуктивној животној доби, којима су структурални поремећаји у друштву онемогућили остваривање усвојених културних циљева. На тај начин, они су маргинализовани у друштву

и примјер су „повлачења“ према Мертовној типологији девијантног понашања.

Испитаници живе у властитим становама или кућама (њих 39,5%), док највећи дио њих живи у објектима који су власништво њихових родитеља (47,3%), а свега 1,9% су подстанари.

Табела бр. 2а Социоекономске карактеристике испитаника

Социоекономска обиљежја испитаника		Број	%
Период незапослености испитаника	<i>Од 1 до 3 године</i>	18	8,2
	<i>Од 4 до 7 година</i>	20	9,1
	<i>Од 8 до 11 година</i>	12	5,5
	<i>Од 12 и више године</i>	16	7,3
	<i>Недостаје одговор</i>	154	70
	<i>Укупно</i>	220	100
Најчешћи разлози незапослености испитаника	<i>Отпуштени сте као технолошки вишак</i>	13	5,9
	<i>Ваш послодавац је престао ради</i>	14	6,4
	<i>Добили сте отказ</i>	8	3,6
	<i>Жељели сте да пронађете други посао</i>	3	1,4
	<i>Због болести или повреде</i>	3	1,4
	<i>Осјећали сте се превише старим да радите</i>	3	1,4
	<i>Никада нисте били заспослени</i>	60	27,3
	<i>Никада нисте ни тражили посао јер вам супружник то не дозвољава</i>	1	0,5
	<i>Недостаје одговор</i>	120	52,3
<i>Укупно</i>	220	100	
Власништво над стамбеним простором у којем живе испитаници	<i>Властита својина</i>	87	39,5
	<i>Власништво родитеља испитаника</i>	104	47,3
	<i>Подстанар</i>	25	11,4
	<i>Недостаје одговор</i>	3	1,9
	<i>Укупно</i>	220	100

Најчешћи разлози незапослености испитаника	<i>Отпуштени сте као технолошки вишак</i>	13	5,9
	<i>Ваши послодавац је престао ради</i>	14	6,4
	<i>Добили сте отказ</i>	8	3,6
	<i>Жељели сте да пронађете други посао</i>	3	1,4
	<i>Због болести или повреде</i>	3	1,4
	<i>Осјећали сте се превише стаим да радите</i>	3	1,4
	<i>Никада нисте били запослени</i>	60	27,3
	<i>Никада нисте ни тражили посао јер вам супружник то не дозвољава</i>	1	0,5
	<i>Недостаје одговор</i>	115	52,3
	<i>Укупно</i>	220	100
Незапослени испитаници који су пријављени на биро за запошљавање	<i>Да</i>	61	27,7
	<i>Не</i>	97	44,1
	<i>Недостаје одговор</i>	62	28,2
	<i>Укупно</i>	220	100

У Табели број 3. приказано је стање власништва према некретнинама испитаника у односу на њихове године старости. Оно што се може видјети јесте да је у старосној доби од 25 година до 31 године (58,3%) још увијек стамбено „зависно“ од својих родитеља; у статусу подстанара је (19,4%), а исто толико испитаника живи у некретнинама чији су они власници. У старосној доби од 32 до 38 година (51,2%) испитаника још увијек је стамбено „зависно“ од својих родитеља, (22%) у статусу је подстанара, а (24,4%) испитаника у власништву је некретнине у којој живи. Ови подаци нам указују на постојеће структуралне проблеме у друштву, јер велики број испитаника због неповољних друштвено-економских услова „одгађа“ прелазак у зрело доба, а тиме и своју самосталност, одређујући се за живот у породичној симбиози. Слично стање је и у земљама у

нашем окружењу. У Србији, више од 69,5% младих живи са својим родитељима, што је знатно више од просјека у ЕУ (47,9%), што се према ријечима социолога Божовића објашњава немогућношћу младих да нађу запослење у струци, те породица и даље представља њихово уточиште. У Хрватској чак 70,3% младих до 34. године живота живи са родитељима, што се објашњава као посљедица тренутних традиционалних и економских прилика. Непостојање адекватних рјешења од стране државе у смислу социјалних станова (начин како је то ријешено у ЕУ) за овакве случајеве, пролонгира њихову спремност и могућност за осамостаљење. Дакле, очигледно је Агњуово (Agnew, 2001) виђење концепта Метронове аномије, као немогућности остварења позитивно вреднованих циљева (Игњатовић, 2009: 85).

Табела бр. 3. Приказ власништва над некретнинама према годинама старости испитаника

Године старости испитаника	Власништво над станом/кућом у којој испитаници живе				
	Ваше власништво	Власништво ваших родитеља	Подстанар сам	Недостаје одговор	Укупно
18-14	12 (19%)	45(71,4%)	5(7,9%)	1(1,6%)	63 (100%)
25-31	7 (19,4%)	21 (58,3%)	7 (19,4%)	1 (2,8%)	36 (100%)
32-38	10 (24,4%)	21 (51,2%)	9 (22%)	1 (2%)	41 (100%)
39-45	12 (50%)	9 (37,5%)	2 (8,3%)	1 (4,2%)	24 (100%)
46-52	19 (73,1%)	6 (23,1%)	1 (3,8%)	0	26 (100%)
53-59	15 (100%)	0	0	0	15 (100%)
60-66	4 (100%)	0	0	0	4 (100%)
Више од 66	8 (72,7%)	2 (18,2%)	1 (9,1%)	0	11(100%)
Укупно	87 (39,5%)	104 (47,3%)	25 (11,4%)	1 (1.9%)	220(100%)

Према мишљењу испитаника, неки од наведених облика девијантног понашања перцепирани су као најизраженији у друштву (Табела бр. 4)

Табела бр. 4. Најизраженије девијантне појаве у нашем друштву према мишљењу испитаника

	ДА		НЕ		НЕ ЗНАМ		НЕМА ОДГОВРА		УКУПНО	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Корупција	197	89,5	12	5,9	6	2,7	4	1,8	220	100
Криминал	201	91,4	10	4,5	5	2,3	4	1,8	220	100
Насиље над трећим лицем	113	51,4	45	20,5	50	22,7	12	5,5	220	100
Малољетничка проституција	126	57,3	42	19,1	44	20	8	3,6	220	100
Изражено просјачење	112	50,9	56	25,5	44	20	8	3,6	220	100
Породично насиље са смртним исходом	125	56,8	44	20	44	20	7	3,6	220	100
Педофилија	137	62,3	30	13,6	44	20	9	4,1	220	100
Коцка	149	67,7	32	14,5	31	14,1	8	3,6	220	100

Подаци из Табеле 4 освјетљавају – према мишљењу испитаника – најизраженије девијантне појаве у нашем друштву, а то су у првом реду: криминал (91,4%) и корупција (89,5%). Што се тиче корупције, према мишљењу испитаника из нашег истраживања она се најчешће (у 89,5% случајева за корупцију) поистовјећује са

подмитљивошћу (тј. као склоност ка примању мита) иако овдје треба нагласити да су узроци корупције у било ком друштву много комплекснији. Говорити о корупцији немогуће је а да се не констатује да је она претежно захватила највише нивое власти, а њена раширеност јасан је показатељ о каквој је владавини права ријеч у

некој држави. Типична је за неразвијена друштва, друштва у транзицији, какво је и ово друштво. Корупција је често препрека приватним и страним улагањима, трговици и економском развоју иако на пословне активности приватних компанија може да утиче и криминал у различитим облицима (од уцјена и изнуда које проводе организоване криминалне групе, преко тешких превара и проневијера од стране менаџера, до вандализма или пријетњи криминалаца). Такви облици дјеловања погодни су тло за ширење организованог криминала (Milošević Šošo, 2015).

На курсу Мертонове теорије аномије ово можемо тумачити тиме што одређени аспекти друштвене структуре могу створити супротне обичаје и антисоцијално понашање због различитог наглашавања циљева с једне стране и правила са друге

(Merton, 1938). Истицање богатства, материјалних ствари уопште као симбола успеха у нашем друштву у супротности је са институционално регулисаним начинима за стицање истог. Из тог разлога, криминалне радње, корупција, неморал и сл. представљају понашања која се јављају усљед раскорака између наглашеног друштвеног успјеха и институционално истакнутих легитимних норми.

У наредном дијелу рада, представићемо и налазеу вези са најизраженијим социјалним проблемима и стањима у друштву према перцепцији испитаника. Испитаницима је понуђена листа одговора са актуелним социјалним проблемима и стањима, те је сходно њиховим одговорима и извршено рангирање социјалних проблема. (Табела бр.5).

Табела бр. 5. Најизраженији социјални проблеми у нашем друштву према мишљењу испитаника

	Да		Не		Не знам		Нема одговора		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Незапосленост	217	98,6	1	0,5	1	0,5	1	0,5	220	100
Сиромаштво, низак стандард	202	91,8	11	5	4	1,8	3	1,4	220	100
Лоша здравствена заштита	166	75,5	24	10,9	23	10,5	7	3,2	220	100
Лоши међуетнички односи	149	67,7	33	15	30	13,6	8	3,6	220	100
Лош економски развој	179	81,4	16	7,3	18	8,2	7	3,2	220	100

Незапосленост је један од горућих проблема у Републици Српској и могло би се рећи да „пратимо глобалне трендове“ у том погледу. Чак и у земљама које су развијеније од Републике Српске (које пролазе тзв. транзицијску етапу попут Србије, Хрватске), стопа незапослености креће се око 10% зато што глобално оријентисане компаније, рационализују своје функције и подухвате, кроз елиминацију или интеграцију националних ресурса у сврху

високе профитабилности. Елиминација пословних функција и активности значи њихово измјештање у организациону структуру друге компаније која је партнер у послу мултинационалне и глобално оријентисане компаније, обављајући послове једнако квалитетно као и да су на домаћем терену, али знатно јефтиније (Milanović-Golubović, 2008). Осим тога, у високоразвијеним земљама, додатни чиниоци, који доприносе незапослености

јесу настојање очувања високог стандарда живота, високи порези, високи трошкови рада, те велика јавна потрошња кроз програме помоћи незапосленима и социјалну помоћ, а утемељени су институционално и у структурним промјенама тржишта рада које су наметнули глобализацијски процеси.

У земљама у транзицији, каква је и наша, може се говорити о цикличној незапослености, која је изазвана стагнацијом и смањењем производње, промјеном потражње, као и рецесивним етапама економског циклуса. Босна и Херцеговина (као и РС, у оквиру ње) је, према посљедним подацима пројекта „World Top 20“, трећа земља у свијету по стопи незапослености (41,7%). Још један врло неповољан податак који говори о незапослености односи се на „бјекство“ из те државе (БиХ је, 2016. године, напустило око 5.000 породица или око 80.000 појединаца).

Према учењу теорије социјалних процеса, незапосленост се не сматра друштвеном девијацијом, јер не представља

девијацију којом се крше неке друштвене норме, али са хуманог аспекта она се може тумачити и сагледавати као девијантна појава (а не само као социјални проблем) јер су незапослени појединци лишени основне људске вриједности, а то је вриједност људског рада (Milosavljević, 2003: 78; Milošević, 2004: 396). У том смислу незапосленост се може сматрати као врло важан чинилац извора сиромаштва, али и неких од девијантних облика понашања, попут насиља у савременим друштвима.

У Табели бр. 6 имамо приказ жртава физичког насиља унутар породичног окружења према њиховом радном статусу. Наиме, уочљиво је да је проценат такве врсте жртава много већи међу незапосленим особама јер је 8% њих често изложено физичком насиљу, а 24% њих понекад је било жртва тог облика насиља. Овим се потврђује оправданост Готфредсоновог (Gottfredson) „описа“ жртава, у погледу њиховог положаја у друштвеној структури.

Табела бр. 6 Жртве физичког насиља према радном статусу

Радни статус	Жртве физичког насиља			Укупно
	Никад	Понекад	Често	
Запослени	78	10	0	88
	89,6%	11,4%	.0%	100,0%
Незапослени	100	24	8	132
	76,9%	18,2%	6,6%	100,0%
Укупно	178	34	6	220
	81,8%	14,1%	2,7%	100,0%

У табели бр. 7 имамо приказ броја жртава психичког насиља према радном статусу и слична је ситуација као и у претходном налазу у погледу радног статуса жртве. Наиме, подаци указују на већу под-

ложност незапослених особа психичком насиљу и то: често је овом облику насиља било изложено 5% незапослених испитаника, док их је понекад било изложено 26,9%.

Табела бр. 7 Жртве психичког насиља према радном статусу

Радни статус	Жртве психичког насиља			Укупно
	Никад	Понекад	Често	
Запослени	69 78,4%	19 21,6%	0 .0%	88 100,0%
Незапослени	90 69,2%	35 26,9%	7 5%	132 100,0%
Укупно	159 81,8%	54 14,1%	7 5%	220 100,0%

Ко су најчешће жртве економског насиља на основу њиховог радног статуса унутар породице? Приказ резултата видимо у Табели бр. 8. Донекле су очекивани резултати и потврђују наше сумње

да се ради о незапосленим испитаницима и то: често су били изложени економском насиљу у 6,9% случајева, док су понекад били изложени у 15,6% случајева.

Табела бр. 8 Жртве економског насиља према радном статусу

Радни статус	Жртве економског насиља			Укупно
	Никад	Понекад	Често	
Запослени	83 94,3%	4 4,5%	1 1,1%	88 100,0%
Незапослени	102 78,5%	20 15,6%	10 6,9%	132 100,0%
Укупно	185 83,8%	24 11,5%	11 4,5%	220 100,0%

Сиромаштво као веома видљив феномен у савременим друштвима има најјачу експлозију у друштвима постсоцијалистичке транзиције. На то указује и податак из нашег истраживања који испитаници перципирају као важан, и то 91,8% њих. Сиромаштво се најчешће сагледава као мултидимензионални концепт, јер димензије које су идентификоване као значајне за разумијевање и концептуализацију појма сиромаштва јесу материјални стандард (доходак, потрошња и имовина), а затим слиједе здравље, образовање, активности појединца (укључујући и врсту дјелатности), политички утицај, социјални контакти и везе, живот-

на средина и несигурност (економска и физичка) (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009: 14).

Пад привредне активности и неконтролисани тренд повећања неједнакости међу појединцима доводи до ширења сиромаштва у неслућеним размјерама. Чињеница је да и у Републици Српској преовладава трка за богаћењем, „похлепа“ за материјалним вриједностима и егоизам (у свакодневним односима између људи) што утиче на обезвређивање исконских људских вриједности, а пре свега на нефункционисање моралних и правних норми (а самим тиме и велику социјалну дистанцу међу појединцима и друштвеним групама) као и на појаву криза у друштву. На тај проблем указао

је и Тома Пикети (Thomas Piketty), у врло утицајној студији *Капитал у двадесет првом вијеку*. Крајем 20. и почетком 21. вијека отпочиње ера неолиберализма, праћена (поновном) либерализацијом, приватизацијом и (државном) дерегулацијом привредних (али и многих других) активности. Степен неједнакости нагло се повећава, због чега Пикети сматра да се на овај начин враћамо на „наследни капитализам“. Глобална финансијско-економска криза која је почела 2008. године и која и даље траје појачава процес продубљивања неједнакости; како на глобалном тако и на националном и регионалном нивоу. Продубљивање неједнакости праћено је грамзивошћу власника крупног капитала, доминацијом, материјалног над духовним, индивидуалног над колективним, појединачног (и групног) интереса над националним (државним) интересом, корупцијом, похлепом, масовном незапосленошћу, одсуством солидарности и криминализацијом друштва. Све то уз пореску политику која иде у корист богатих и моћних, а на глобалном нивоу користи „порескије рајеве“ или „офшор компаније“ (Piketty, 2015: 569–577).

У том смислу и Божо Милошевић пише о ширењу сиромаштва у модерним друштвима (посебно о континуитету сиромаштва у садашњој транзицијској фази развоја српског друштва), као посљедици „елитизације“ (како у сфери пословања, тако и у сфери политичког организовања), која раније скупине сиромашних „придржује“ све већој групацији „губитника транзиције“ (Milošević, 2016: 108). Наводећи, њему својствену аргументацију и објашњење, на другом мјесту – гдје посебно дотиче сиромаштво у друштву Републике Српске – Божо Милошевић констатује да се највећи дио радних

стратегија домаћинстава у том друштву (као, и уопште, начин „преживљавања“ у њему) појављује низ година као кључ егзистенцијалног опстанка великог дијела популације (Milošević, 2016: 123).

ЗАКЉУЧАК

Наша анализа добијених резултата истраживања сагледана је, како је то претходно поменуто кроз Мертонову теорију аномије или теорију притиска, иако може бити тумачена и из других теоријских праваца у социјалној патологији. Мертонова теорија аномије нам се у датом тренутку учинила најприхватљивијом за представљање девијантних појава у нашем друштву које су условљене одређеним социокултурним факторима. Добијени налази истраживања требало би примарно да послуже за „освјешћење“ нашег друштва у погледу анализираних девијација и социјалних проблема како би се подузеле адекватне мјере у смјеру побољшања друштвених прилика и ако је то могуће, оздрављења вриједносног система. Налаз да је више од половине испитаника у статусу незапосленог лица, а при том су у старосној доби од 25 до 31 године (58,3%) и од 32 до 38 година (43,9%) (дакле, ради се о особама у најбољој животној доби у физичком смислу, са пуном радном снагом и у репродуктивној животној доби), иде у прилог Мертоновском концепту аномије, јер су им структурални поремећаји у друштву онемогућили остваривање усвојених културних циљева, попут стицања материјалног, успјеха и статуса на легитиман начин. То отвара простор за развој девијантних појава из разлога да се постављени циљеви задовоље на друштвено неприхватљив начин. Девијантне појаве су, највећим дијелом,

пољедица слабе адаптивности и појединца и постојећег друштвеног система на нове глобализацијске трендове у свим сферама. Они представљају, на извјестан начин, слику девијација које настају у раскораку између (још увијек) традиционалних окова и глобализацијских притисака. То је карактеристично за друштва која пролазе транзицијски период и која настоје да се „уклопе“ у савремене развојне трендове. Међутим, таква настојања огледају се у томе да се појединци готово свакодневно морају суочавати са неизвјесношћу у погледу запослења, несигурним радним каријерама, краткорочним пословима, несигурним пензијама, лошим економским растом, слабом здравственом заштитом.

У том погледу, друштво Републике Српске (као и друштво цијеле БиХ) суочено је са деиндустријализацијом, транзиционим рецесијом, распродајом националних ресурса страним инвеститорима, незапосленостима, сиромаштвом; и уопште, губитком социјалних права. Отуда, за већину припадника тог друштва, остаје нада да у низу различитих друштвено-политичких промјена, економских крахова, расељавања, избјеглиштва, сиромаштва свих оних који се нису могли прилагодити тим новим наметима у посљедњих двадесетак година неће морати тражити „рјешења“ у различитим деструктивним смјеровима, попут, у овом случају, насиља.

ЛИТЕРАТУРА:

- Agnew, R. (2001). Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Volume:38 Issue:4 Pages: 319 to 361. Posjećeno 22. 2. 2018. <http://www.d.umn.edu/~jmaahs/MA%20Theory%20Articles/Agnew%20GST.pdf>
- Ignjatović, Đ. (2009). *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet.
- Jugović A. (2013). *Teorija društvene devijantnosti*, Partenon, Beograd.
- Gottfredson, M. , & Gottfredson, D. (1988). Victim decisions to report a crime. In M. Gottfredson (Ed.), *Decision making in criminal justice: Toward the rational exercise of discretion* (pp. 15-78). Cambridge, MA: Ballinger. Posjećeno 5. 2. 2018. https://rd.springer.com/chapter/10.1007%2F978-1-4757-9954-5_2
- Merton, R.K. (1965). *Social Theory and Social Structure*, NY.
- Merton, Robert K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* 3 (5): 672–682.
- Merton K., Robert and Nisbet, Robert (1971). *Contemporary Social Problems*, New York: Hartcourt Brace Jovanovich.
- Milanović-Golubović B. (2008). Negativni društveni efekti globalizacije poslovanja / Sociološki pregled, vol. XLII, no. 2, str. 171–191, Beograd.

Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.

Milošević, B. (2004). „Nezaposalenost u Srbiji krajem milenijuma: stvarnost i privid „ekonomije preživljavanja“, Novi Sad: Prometej, str. 394–411.

Milošević, B. (2016). „Kontinuitet siromaštva i siromašnih u srpskom društvu: od „ranjivih grupa“ do „gubitnika tranzicije“. U: Sociološki temati o radu obrazovanju i kulturi, Novi Sad/Niš: Prometej/Filozofski fakultet, str.108–122.

Milošević, B. (2016). „Radne strategije domaćinstva u tranziciji postratnog društva: primer Republike Srpske. U: Sociološki temati o radu obrazovanju i kulturi, Novi Sad/Niš: Prometej/Filozofski fakultet, str. 123–146.

Milošević Šošo, B. (2014). *Suicid kao posljedica neprilagođenosti u globalnom dobu / GLOBALIZACIJA I SUVERENOST*, EDC, Banjaluka.

Milošević Šošo, B. (2015). *Corruption-deviation in post-conflict Bosnia and Herzegovina / Sociological Review – Vol. XVI, No.1*, Editor Anica Dragovic, Faculty of Philosophy, within Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, p.69–83 <http://dl.fzf.ukim.edu.mk/index.php/sr/article/view/988>

Piketty, T.(2015). *Kapitalizam u dvadeset prvom vijeku*. Buybook, Sarajevo.

Pečujlić, M.(2005). *Globalizacija, dva lika sveta, Gutenbergova galaksija*, Beograd.

Stiglitz, J., Sen, A., & Fitoussi, J.P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.

SOCIO-CULTURAL AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS AS DETERMINANTS OF DEVIANT PHENOMENA AND SOCIAL PROBLEMS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA: EMPIRICAL INDICATORS

Key words

Socio-economic factors, socio-cultural factors, delinquent behavior, social problems, Republic of Srpska

Author

Biljana Milošević Šošo holds PhD in Sociology and she is an Associate Professor at the Faculty of Philosophy of the University of East Sarajevo.

Correspondence

milosevic_biljana@yahoo.com

Field

Special sociologies

DOI

10.5937/politeia0-17417

UDC

364.58:331.58(497.6PC)

Paper received on

10.05.2018.

Paper accepted for publishing on

21.06.2018.

Summary

Socio-economic and socio-cultural inequalities in the Republic of Srpska have been maintained and developed further by the influence of accepted abandonment of the command-planning mode of business inherent in the former socialist system and the cumulative effect of the whole set of unfavorable factors contained in the “post-socialist transition.” The paper will present part of the results of the empirical research on social changes in the Republic of Srpska, which relate to the questioning of the respondents about what are the deviations and social problems expressed in our society, their causes and consequences. For the purpose of collecting data, quota questionnaire was used, which was composed of several units, and which corresponded to the research objectives, and for the purposes of the work a descriptive method was used. Empirical data from our social research were observed through Merton’s anomie theory or strain theory which was fundamental for making hypothesis as well as analysis and interpretation of the results. Our analysis can be considered from other theories in criminology but in the specific moment of our research, the Merton’s theory was considered as the most acceptable for representation of deviant occurrences in our society conditioned by specific social and cultural factors. Gathered results should primarily be used for raising awareness in our society regarding analysed deviances, so that proper measures could be taken in the direction of improvement of social conditions and, if possible, healing the value system. Finding that more than one half of the examinees are unemployed, and between 25-31 years of age (58,3%) and 32-38 years of age (43,9%) (the best life age physically speaking; reproductive life age), supports Merton’s anomie concept because structural disturbances in society made them impossible to fulfil default cultural aims like material success in any legitimate way. This provides space for development of deviant occurrences as well as achieving set

goals in a socially unacceptable way. Devious occurrences are, in most cases, the consequence of poor adaptability both of an individual and a society to new global trends in all spheres. They represent, in a certain way, an image of deviations which are a product of discrepancy between (still) traditional bondage and global pressures. This is typical for societies going through transitional period and trying to „fit in“ contemporary development trends. However, such strivings are reflected in that individuals – almost every day – have to face uncertainty in regard to their employment, work careers, short term jobs, unstable pensions, poor economic growth, and poor social care. In this regard, the society of Republika Srpska (as well as of entire BH) faces de-industrialisation, transitional recession, sale of national resources to foreign investors, unemployment, poverty; and, generally speaking, loss of social rights. So, for most people from such a society there remains a hope that – in a series of different social and political changes, economic crisis, depopulation, refugees, poverty among all those who could not adopt to the new trends in the last twenty years – they will not have to look for “solutions” in different destructive directions, such as, in this case, violence.